

Бранко ПАНОВ

КОН 1100-ГОДИШНИНАТА ОД СМРТТА НА МАКЕДОНСКИОТ И СЕСЛОВЕНСКИ ПРОСВЕТИТЕЛ МЕТОДИЈ*

Големиот јубилеј 1100-годишнината од смртта на македонскиот и сесловенски просветител Методиј, заедно со брат му Константин Филозоф — Кирил, патроните на нашиот Универзитет, годинава свечено и достоинствено се одбележува заедно со другиот голем јубилеј, 40-годишнината од победата над фашизмот и конечното ослободување на нашата земја.

Денешниот ден — 24 мај, денот на македонските и сесловенски просветители Кирил и Методиј, целосно ќе помине во духот на свеченото и достоинствено одбележување на јубилејната 1100-годишнина од смртта на Методиј. Ширум словенскиот свет, а и пошироко: во големиот број славистички центри на светот, ќе му се оддаде достоинствена почит и признателност на Методиј, како на голем културен великан на човештвото. Тој и неговиот брат Кирил се творци на словенската писменост и основоположници на словенската култура. На тој начин и денешниве генерации просветни и научни работници, и не само тие, ќе ја продолжат вековната Кирило-Методијева традиција, втемелена уште од IX век од нивните бројни ученици — следбеници.

Македонскиот народ, од чија средина потекнувале браќата Кирил и Методиј, со посебно чувство на гордост го чувал споменот за нив и го негувал и развивал нивното словенско дело. Словенската писменост, која најпрвин била заорана на македонска почва, уште во средината на IX век од Кирил и Методиј, по враќањето од Велика Моравија на нивните верни ученици Климент и Наум Охридски во својата татковина Македонија, не само што продолжила да се негува и развива, туку продолжила да се шири и закрепнува ширум целиот словенски свет. Иако за време на долготрајните туѓински владенија развојот на словенската писменост и култура во Македонија наидува на големи пречки, Кирило-Методиевото дело сепак си пробивало пат и било продолжено со успех и во нивната татковина. Тоа особено дошло до израз во XIX век, во епохата на преродбата, кога биле по-

* Реферат поднесен на свечениот собир на Филозофскиот факултет во Скопје, по повод 1100-годишнината од смртта на Методиј.

ставени темелите на изградувањето на македонската национална култура и македонската нација воопшто. За тоа убедливо сведочи и записот на свештеникот Димитрија од 1865 година во книгата „Житие светих“ во кривопапанечката црква: „... Родум сум Македонец и службата ја терам по славјански... Моето отечество (е) Македонија... Ние сме си имале наши славјански учители и просветители Кирил и Методија, кои ни го оставија нашето словенско писмо. Тие се родум Македонци од Солун, славната престолина на Македонија. Тоа не ни го признава владиката Грк, па затоа ние не го сакаме да пастирува, туку да си имаме наш архијастир Словен, во веки веков“. Подоцна, кога се разгорела национално-ослободителната борба на македонскиот народ, кирило-методијевската традиција дошла уште повеќе до израз. Освен што била нагласувана Македонија како „земја на славните просветители и учители св. Кирил и Методиј“ (во Правилата на Македонскиот устанички комитет од 1878 г.), браќата Кирил и Методиј биле прифатени и за патрони и како такви влегле во Уставот на Славјано-македонското научно-литературно другарство во Петроград од 1903 г. Бранејќи ја самобитноста на македонскиот народ, Димитрија Чуповски во 1913 година, во уводната статија што ја објавил во „Македонски глас“, нагласено истакнал дека „ние сме народ — потомок на некогашни славни предци кои во лицето на великите браќа Кирил и Методиј му дале светлина и вистина на целото словенство“. И во Меморандумот на Македонците до руската влада, од август 1914 г., се истакнува дека словенскиот народ во Македонија претставува „наполено оформена нација“, дека Македонците имаат „стара и висока мена, македонска култура, почнувајќи од времето на светите Кирил и Методиј и нивните ученици...“ И во периодот меѓу двете светски војни, а особено во текот на Народноослободителната борба и Социјалистичката револуција, во распарчената и поробена Македонија кирило-методијевската традиција продолжи да се негува и развива. Тоа се гледа и од написот објавен во 1936 година во „Македонски вести“, во кој, меѓу другото, се нагласува дека македонските преродбеници од XIX век Џинот, Теодосиј Скопски и другите македонски просветители и борци — носители на „чистата македонска национална свест“ се „достојни следбеници на првите македонски учители св. Кирил и Методиј“, т.е. дека тие биле „првите наши луѓе, што го докажуваа постоењето на одделна македонска нација“. Во ноември 1940 година и Покраинскиот комитет на КПЈ во Македонија, во својот леток испратен до македонскиот народ, нагласувајќи го фактот дека „Македонците не се нити Срби ниту Бугари туку само Македонци“, го потцртал тоа: „Вие си имате свој јазик, своја култура, свои традиции, песни итн. Вие имате славна историја и минато. Кирил

и Методиј не беа ни Срби ни Бугари туку Македонски Словени кои им дадоа писменост и култура на сите Словени“. Исто така и во Прогласот на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија, испратен до македонскиот народ на 2 август 1942 г., се разобличуваат и осудуваат обидите на бугарските фашисти да се присвојат и прикажат „како бугарски“ Кирил и Методиј, Гоце Делчев и, воопшто, македонските револуционерни борби, македонскиот јазик, македонската култура и традиција.

Словенското дело на Кирил и Методиј и, воопшто, кирило-методијевската традиција добија слободно поле за развој дури по ослободувањето на нашата земја, кога македонскиот народ, во заедничката борба со другите југословенски народи и народности, ја извојува својата национална и социјална слобода и кога најпосле се остварија вековните стремежи на македонскиот народ да се обнови Климентовиот универзитет, кој со право го доби името на творците на словенската писменост и основоположници на македонската самобитна култура — Кирил и Методиј.

*

Градот Солун е родното место на Кирил и Методиј. Уште во епохата кога тие живееле и твореле тој бил доста словенизиран под влијание на својата чиста словенска околина, која, инаку, била пословенета од страна на одделни македонски словенски племиња уште кон крајот на VI и првата половина на VII век. Во текот на VII, VIII и првата половина на IX век во градот Солун, по разни патишта и начини, биле населени голем број Словени, за што сведочи и изјавата на византискиот император Михаил III, што ја дал пред да ги испрати Кирил и Методиј во 863 година на мисионерска работа во Велика Моравија: „Вие сте солунци, а сите солунци чисто словенски зборуваат“. Во ваква словенска средина биле родени браќата Кирил и Методиј, синовите на солунскиот друнгар (командант на поморските сили) Лав, кои со своето словенско дело го прославили неговото семејство.

Кирил и Методиј и по таткова и по мајчина страна потекнувале од богати семејства, кои, според вестите од Панонското житие на Методиј, им биле познати „и на царот и на целата Солунска област“. Исто така и податоците од Методијево то проложно житие говорат, дека Кирил и Методиј потекнувале од богати родители и дека тие се викале Лав и Марија. По народност тие најверојатно биле Словени, зашто не може да се разбере поинаку големината на нивното словенско дело.

Семејството на Лав и Марија се состоело од „седум деца“ од кои најмал бил Константин (познат со своето монашко име Кирил). Како богати и угледни родители тие им овозможиле на

своите деца уште од мали години да се здобијат со солидно образование и да си отворат пат за стекнување на високи кариери.

Методиј, чиешто крстено име најверојатно било Михаил, како постар син на друнгарот Лав, согласно византискиот обичај, требало да го следи животниот пат на својот татко. Затоа уште во детските години бил даден да се школува во оние солунски училишта во кои учениците главно се подготвувале за извршување на воено-административни должности. Уште од „детството“ Методиј бил сакан и фален од „учените луѓе“, се истакнува во неговото Панонско житие. Исто така и вестите од Похвалното слово на Кирил и Методиј говорат дека Методиј уште „од млади години започнал да прима световни почести. Со мудроста тој беше како благомирисен цвет во цутење и беше сакан од сите владетели“.

По завршувањето на школувањето, младиот Методиј, следејќи го животниот пат на својот татко, најверојатно извршувал воени должности во рамките на Солунската област, каде што сè до својата смрт 841 г. ја извршувал својата друнгарска должност и татко му Лав. Со својот телесен изглед, т.е. со „крепкото тело“, бистрината и усвоените воени вештини, Методиј бргу стекнал воена слава. Во Похвалното слово на Кирил и Методиј, Климент Охридски истакнува дека Методиј бил добар воин и дека „во службата на сите им бил мил и во војната се пројавувал како криласт, како Самсон и како Гедеон и се покажувал страшен како Исус Навгин“. Воените подвизи на Методиј бргу стигнале до царскиот двор во Цариград. Византиската централна власт уште од дваесетгодишна возраст почнала да му доверува да извршува високи воени должности. Методиј, откако бил удостоен со „војводски чин“, византискиот император „го поставил за кнез на Словените“, т.е. му доверил да управува „словенско кнежевство“ во Македонија. Средиштето на Методиевото кнежевство го сочинувале струмично-брегалничките краишта, кои од крајот на 30-те години на IX век биле изложени на постојани бугарски напади и завладувања. Со цел да ги придобие македонските Словени на своја страна во борбата против агресивните Бугари, Византија од овој период почнала осетно да ја менува својата политика спрема нив, особено спрема Струмјаните кои живееле по текот на Струма. Преку назначување на нивно чело управници од словенско потекло, доделување на високи титули, привилегии и сл., таа настојувала сега да им се наложи, пред сè, на немирните Струмјани и истите да ги придобие во борбата против Бугарите. Со таква задача бил испратен и Методиј, кој веќе имал стекнато големо воено искуство. Довереното „словенско кнежевство“, кое било во воено-административен поглед уредено од Византија како клисура, Методиј го управувал цели 10 години,

од 845—855 година. Дека десетгодишната кнежевска дејност на Методија се одвивала и на струмичкиот терен, говори и едно од запишаните народни преданија: „Св. Методија цели 10 години им го проповедал на Словените словото божие по ‚Бела рака‘ што тече источно од Велјуса, на три четвртини час, минува низ с. Водоча и по горниот тек се вика ‚Бела река‘, а по долниот — Водочница“.

Методиј како словенски кнез го напишал и познатиот „Закон судниј лјудем“ и тоа на словенски јазик со грчки букви. Затоа ова Методиево словенско дело, напишано непосредно пред создавањето на словенската азбука, со право го смета големиот познавач на византиско-словенското право Сергеј Троицки „за првенец на сета словенска литература“. Овој Закон Методиј го наменил за потребите на нередовната словенска војска, собрана од неговото кнежевство, за заздравување на дисциплината, зашто оваа војска требало да се бори против Бугарите кои во овој период ги напаѓале и завладувале североисточните македонски области. Методиевото кнежевство од 40-те години на IX век се претворило во погранична територија меѓу Византија и проширената бугарска држава.

Со цел да му помогне на својот постар брат Методиј во првата половина на 50-те години на IX век на мисионерска работа меѓу Словените по текот на Брегалница бил испратен и Константин, кој по завршувањето на високото образование во Магнаурската школа во Цариград 847 година и извршената библиотекарска и професорска служба, се здобил со голема популарност и станал познат како филозоф. За мисионерската дејност на Константин Филозоф меѓу Словените по реката Брегалница, кои ги управувал брат му Методиј, се говори во Краткото Кирилово житие и Солунската легенда. Од Краткото Кирилово житие, наречено уште „Успение Кирилово“, се дознава дека Константин Филозоф по извојуваната верска победа над бившиот иконоборски патријарх Јован VII Граматик отишол на реката Брегалница и таму покрстил 54.000 непокрстени Словени, а исто така им напишал и „книги на словенски јазик“. Во „Солунската легенда“, пак, се истакнува дека Кирил дејствувајќи меѓу Словените во градот Равен на реката Брегалница им создал и 35 букви. Тогаш, всушност, според известувањето на Црноризец Храбар во неговото дело „За буквите“, Кирил со помошта на својот постар брат Методиј ја создал словенската азбука — глаголицата и тоа во 6363 година од создавањето на светот, т.е. 855 г. Таа се состоела од 38 букви, од кои „едни биле оставени по образец на грчките букви, а други пак според словенската реч“. Оттука, доста е прифатливо гледиштето на учените, дека Методиј ја дал идејата за создавањето на словенската книжнина, а генијалниот филолог

Константин, кој познавал повеќе јазици, ја остварил со негова помош. Дека Константин и Методиј заеднички ја „изнашле словенската азбука“ и превеле богослужбени книги од грчки на словенски јазик и се погрижиле да им ги пренесат своите знаења на „поспособните свои ученици“, соопштува во Климентовото житие и Теофилакт Охридски. Затоа Брегалничката мисија, првата мисија на Константин Филозоф, има огромно историско значење зашто тогаш тој за прв пат ги посеал на македонска почва словенските букви.

Кон самиот крај на 855 година престанала управничката и мисионерската дејност на браќата Кирил и Методиј во македонското „словенско кнежевство“. Причина за тоа биле завладувачките походи на бугарскиот кнез Борис (852—889). Откако тој се спуштил од север ги завладеал Брегалничката и поголемиот дел од Струмичката област. Тоа, пак, било причина Методиј панично да го напушти своето кнежевство оставајќи „род и татковина, жена и деца“, се истакнува во Службата на св. Методиј. Откако го напуштил кнежевството, Методиј заминал да живее „со светите отци“ на планината Олимп во Мала Азија. Со замонашувањето на Методиј престанала неговата световна кариера.

Во манастирската тишина Методиј целосно се оддал на пишување и преведување книги од грчки на словенски јазик. По враќањето на неговиот брат Кирил од Багдад, каде успешно ја извршил Сараценската мисија во 855—856 година, и тој целосно се посветил на дополнувањето и усовршувањето на словенската азбука и преведувањето на книги од грчки на словенски јазик. Таквата интензивна творечка работа на браќата Кирил и Методиј за извесно време била прекината поради нивното ново ангажирање од византиската централна власт во извршувањето на мошне одговорната државна мисија меѓу Хазарите кои живееле покрај Црното Море. На патот за хазарскиот двор, Солунските браќа се задржале во градот Херсон на Крим, каде што Кирил ги пронашол моштите на римскиот папа Климент, кого што Римската црква го имала прогласено за светец. По успешно извршената Хазарска мисија во 860—861 година Кирил и Методиј се вратиле пак во манастирот Полихрон на планината Олимп во Мала Азија. Тука, тие одново продолжиле да работат на усовршувањето на словенската азбука и преведувањето книги на словенски јазик. Во меѓувреме моравскиот кнез Ростислав дознал за мисионерската работа на Кирил и Методиј меѓу Словените кои живееле во рамките на Византија, а поконкретно по текот на реката Брегалница во Македонија. Затоа тој испратил молба до императорот Михаил III (842—867) да му испрати и нему

учени луѓе кои ќе воведат во моравските цркви богослужба на разбирлив словенски јазик. Молбата на кнезот Ростислав гласела: „Нашите луѓе се откажаа од паганството и се придружија до христијанскиот закон, но ние немаме таков учител што ќе ни ја објасни на наш јазик вистинската христијанска вера за да не следат и другите земји гледајќи го тоа. Затоа испрати ни, господаре, таков епископ и учител. Оти откај вас секогаш тргнуваат на сите страни добри закони“.

Оваа одговорна задача императорот Михаил III им ја доверил на веќе потврдените мисионери Кирил и Методиј. Тие, откако ја дополниле и прилагодиле за потребите на моравските Словени создадената, на македонска почва, словенска азбука и откако превеле голем број книги на словенски јазик, во 863 година со своите верни ученици заминале за Велика Моравија. Кнезот Ростислав „со големи почести“ ги примил византиските мисионери, давајќи им и повеќе месни ученици на располагање. За кратко време овие ученици биле научени да вршат во моравските цркви богослужба на словенски јазик. Но, набрзо, дејноста на Солунските браќа и нивните учесници наишла на големи пречки од страна на германските свештеници, кои се држеле до установената практика: богослужбата да се врши само на грчки, латински и еврејски јазик. Отпорот од страна на т.н. тријазичници се зголемил особено по заострувањето на односите меѓу Источната и Западната црква во 867 година. Тогаш, на црковниот собор во Цариград, папата Никола I бил анатемисан под обвинение дека попаднал во религиозни заблуди. Погоден од тоа, тој наредил да бидат доведени во Рим византиските мисионери од Велика Моравија. Меѓутоа, додека да пристигнат Кирил и Методиј и нивните ученици во Рим, во Цариград дошло до династички преврат. Михаил III бил убиен и на власт дошол Василиј I, кој ги поставил темелите на македонската династија. Од друга страна, пак, наскоро умрел и папата Никола I и на чело на Римската црква дошол Адријан II. Овие промени довеле до извесно подобрување на односите меѓу двете цркви, што се одразило и врз натамошната мисионерска дејност на Солунските браќа. И така, кога Кирил и Методиј пристигнале во Рим, на место да ги чека казна, биле свечено пречекани од папата Адријан II и римските граѓани, зашто Кирил ги носел со себе и моштите на папата св. Климент. Папата Адријан II дури одобрил да се постави словенското евангелие во олтарот на црквата Св. Петар, како и во други римски цркви. Исто така, папата наредил Методиј да биде удостоен и со свештенички чин, а да се посветат и да добијат чиновни и Климент, Наум и други ученици.

За време на престојот во Рим Константин Филозоф се разболел. Пред да умре во 869 г. тој се замонашил и го добил името Кирил. Бил погребен во црквата Св. Климент во Рим со сите почести што им се укажувале на римските папи.

По смртта на Кирил на чело на византиските мисионери застанал Методиј. Со своите многубројни ученици ја продолжил мисионерската дејност во Велика Моравија, дејствувајќи како архиепископ на Панонската архиепископија. Но, уште на почетокот наишол на големи пречки од страна на германските свештеници. Наклеветен, тој дури морал да помине две и пол години во затвор. По излегувањето од затворот во 873 година, Методиј ја продолжил својата архиепископска дејност. Сè до својата смрт успешно се спротивставувал на акциите на германските свештеници во ликвидирањето на започнатото словенско дело. Во тоа сестрано бил подржан од своите верни ученици. Умрел на 6 април 885. И нему, како пред тоа и на брат му Кирил, се вели во неговото Панонско житие, при последното простување му било оддадено заслужено признание од неговите ученици и собраниот народ, како на добар учител, апостол и великан на човештвото: „Почина на рацете на свештениците во шестиот ден од месец април, во третиот индикт во 6393 година од создавањето на светот (885 г.). Неговите ученици го положија на одар и му направиле достоинствени за него почести и, откако му послужија служба на латински и на грчки и на словенски, го погребаша во соборната црква. И тој се придружи кон светите отци, патријарси, пророци, апостоли, учители и маченици. Безброј народ се собра да го испрати со свеќи, плачејќи по добриот учител и пастир, машко и женско, мало и големо, богати и сиромаси, слободни и робови, болни и здрави, сите го испраќаа тој што им беше сè на сите, за да ги придобие сите“, заклучува житиетописецот Климент Охридски.

Така свечено и достоинствено бил погребан македонскиот и сесловенски просветител, првиот словенски законодавец и, заедно со Кирил, творци на словенската писменост и основоположници на словенската култура. Со таквото свое епохално словенско дело Солунските браќа се наредија меѓу најзначајните луѓе во културната ризница на човештвото. За таквото нивно големо дело со голема почит и признателност се искажал и нивниот најверен ученик и следбеник Климент Охридски, кога во Пофалното слово во спомен на своите учители со нагласеност истакнал: „Блажена е утробата што ве носела и што издоила два класа многуплодни, со кои ги наситивте гладните народи, и жедните ги напоивте со животворно питие; неисцрпна храна им источивте на сите. Кој може да ви каже достоинствена пофалба? Вие се појавивте рамни

на небото и сè поднебесно изодивте со своите стапки и сиот свет го огреавте. Благословен да е вашиот јазик со кој ги посеавте духовните зборови, за спасение на безбројните народи. Вие примивте од Бога боговдахновени дарови, темнината на незнаењето од секаде ја растеравте, на сите им покажавте пример со себеси, од устата духовна сладост источивте..., умот ни го закрепивте, достоинство да одиме по вашите стапки...“

По враќањето на Климент и Наум во Македонија, нивната татковина одново се претворила во расадник од каде се ширела словенската писменост и култура низ сиот словенски свет. Охридската школа што ја создале Климент и Наум и од која излегле околу 3 500 нивни ученици, се претворила во најразвиено словенско културно средиште во IX и X век, во прв словенски универзитет, кој со право е наречен Климентов универзитет, претходникот на Универзитетот „Кирил и Методиј“.